

DIN VA AXLOQ MASALALARINING G'AZZOLIY "TAVBA" ASARI

Nomozova Shohsanam

Navoiy Innovatsiyalar Universiteti Surxondaryo kampusi

Filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili 1-kurs

402-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada Abu Homid G'azzoliyning "Tavba" asari asosida din va axloq masalalari tahlil qilinadi. Asarda tavba tushunchasining mohiyati, inson qalbining poklanishi, axloqiy fazilatlarning shakllanishi hamda diniy qadriyatlarning inson kamolotidagi o'rni yoritilgan. Muallifning din va axloq haqidagi qarashlari bugungi jamiyat nuqtayi nazaridan ham baholanadi.

Kalit so'zlar: din, axloq, tavba, qalb, ma'naviyat, tasavvuf, komil inson, G'azzoliy.

Sharq musulmon tafakkuri tarixida Abu Homid G'azzoliy alohida mavqega ega bo'lgan mutafakkirlardan biridir. U o'zining diniy-falsafiy va tasavvufiy qarashlari bilan islom olamida katta shuhrat qozongan. G'azzoliy asarlarida insonning ichki dunyosi, ma'naviy poklanishi va axloqiy kamoloti masalalari muhim o'rin tutadi. Uning "Tavba" asari ham insonning ruhiy tarbiyasi va din bilan axloqning o'zaro bog'liqligini ochib beruvchi muhim manbalardan hisoblanadi. Bugungi globallashtirish sharoitida jamiyatda axloqiy muammolar, ma'naviy bo'shliq va insoniy qadriyatlarning zaiflashuvi kuzatilmoqda. Shu sababli G'azzoliy merosini o'rganish, ayniqsa uning din va axloq haqidagi qarashlarini tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

G'azzoliy "Tavba" asarida din va axloqni bir-biri bilan chambarchas bog'liq tushunchalar sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, din insonni nafaqat ibodatga, balki go'zal xulq va odobga ham chorlaydi. Haqiqiy mo'min inson faqat ibodat bilan emas, balki yaxshi muomala, halollik va poklik bilan ham ajralib turishi kerak.

Muallif insonning axloqiy kamoloti qalb pokligi bilan bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Qalb pok bo'lsa, insonning amallari ham yaxshi bo'ladi. Aksincha, qalb yomon illatlar bilan to'lsa, jamiyatda ma'naviy tanazzul yuz beradi. Shu bois G'azzoliy tavbani inson qalbini poklovchi eng muhim vositalardan biri sifatida ko'rsatadi.

"Tavba" asarida tavba tushunchasi keng yoritilgan bo'lib, u insonning gunohdan qaytishi, o'z xatolarini anglab yetishi va ma'naviy jihatdan yangilanishini anglatadi. G'azzoliy tavbani oddiy pushaymonlik emas, balki insonning butun hayotini o'zgartiruvchi ruhiy jarayon deb hisoblaydi.

Muallifning fikricha, tavba qilgan inson yomon ishlardan voz kechib, ezgu amallarga intiladi. Natijada unda sabr, shukur, tavoze, mehr-shafqat va halollik kabi axloqiy fazilatlar shakllanadi. Bu esa insonni komillikka olib boradi.

Asarda riyo, hasad, yolg'on, kibru havo kabi illatlar qattiq qoralanadi. Chunki bunday yomon xulqlar inson qalbini buzadi va uning ma'naviy taraqqiyotiga to'sqinlik qiladi. G'azzoliy insonni doimo o'z nafsini nazorat qilishga va qalbini pok saqlashga undaydi. G'azzoliy qarashlarida komil inson masalasi muhim o'rin egallaydi. Muallifning ta'kidlashicha, komil inson — bu nafaqat ilmi, balki yuksak axloq egasi hamdir. Insonning haqiqiy ulug'ligi uning boyligi yoki mansabida emas, balki odobi va taqvosidadir.

“Tavba” asarida insonning ma'naviy yetukligi din va axloq uyg'unligi orqali namoyon bo'lishi ta'kidlanadi. Muallif ilm va amal birligini ham alohida qayd etadi. Ya'ni inson egallagan bilimni amaliy hayotda qo'llashi va uni yaxshi ishlarga yo'naltirishi kerak.

G'azzoliy yosh avlod tarbiyasiga ham katta ahamiyat beradi. Uning fikricha, axloqli va ma'naviy barkamol yoshlar jamiyat taraqqiyotining asosiy omilidir. Shu sababli ota-ona va ustozlar yoshlarni diniy-ma'naviy ruhda tarbiyalashi zarur. Bugungi kunda insoniyat turli ma'naviy va axloqiy muammolarga duch kelmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida befarqlik, ma'naviy bo'shliq va individualizm kuchayib bormoqda. Bunday sharoitda G'azzoliy asarlaridagi g'oyalar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

“Tavba” asarida ilgari surilgan halollik, poklik, sabr, mehr-shafqat va tavoze kabi fazilatlar bugungi jamiyat uchun ham dolzarbdir. Asar insonni o'z ustida ishlashga, qalbini poklashga va ma'naviy yetuklikka erishishga undaydi.

Abu Homid G'azzoliy islom tafakkuri tarixida din, axloq va tasavvuf masalalarini chuqur tahlil qilgan buyuk mutafakkir sifatida tanilgan. Uning asarlarida insonning ruhiy olami, qalb tarbiyasi va ma'naviy poklanishi markaziy o'rin egallaydi. “Tavba” asari ham aynan insonning ichki dunyosini isloh qilish, uni yuksak axloqiy fazilatlar sari yetaklash va Allohga yaqinlashtirish masalalariga bag'ishlangan muhim manbalardan biridir. Asarda tavba tushunchasi faqat diniy amal sifatida emas, balki inson hayotini tubdan o'zgartiruvchi ma'naviy hodisa sifatida talqin etiladi.

G'azzoliy inson tabiatini tahlil qilar ekan, uning qalbi doimo yaxshilik va yomonlik o'rtasida kurash maydoni ekanligini ta'kidlaydi. Inson ba'zan nafs va shahvat ta'sirida turli xato va gunohlarga yo'l qo'yadi. Biroq insonning buyukligi uning xato qilmasligida emas, balki xatosini anglab, undan to'g'ri xulosa chiqarib, o'zini tuzata olishidadir. Shu ma'noda tavba inson uchun yangi hayot boshlash imkoniyatini beruvchi ilohiy ne'mat hisoblanadi. G'azzoliy tavbani inson qalbining uyg'onishi, gunohning zararini anglab yetishi va kelajakda undan qaytmaslikka qat'iy ahd qilishi sifatida izohlaydi.

Mutafakkirning fikricha, tavbaning bir necha muhim bosqichlari mavjud. Birinchi bosqich — ilm bosqichi bo'lib, unda inson qilgan gunohining mohiyatini va uning oqibatlarini anglab yetadi. Ikkinchi bosqich — nadomat, ya'ni chin qalbdan pushaymon bo'lishdir. Uchinchi bosqich esa gunohni tark etish va kelajakda uni takrorlamaslikka qat'iy qaror qilishdan iborat.

Ana shu bosqichlar mukammal amalga oshirilgandagina haqiqiy tavba yuzaga keladi. G'azzoliy tavbaning samarasini insonning kundalik hayotida, xulq-atvorida va boshqalarga bo'lgan munosabatida ko'rish mumkinligini alohida ta'kidlaydi.

“Tavba” asarida qalb masalasi alohida o‘rin tutadi. G‘azzoliy qalbni inson tanasining eng muhim qismi deb hisoblaydi. Uning ta’kidlashicha, insonning barcha amallari qalb holatiga bog‘liqdir. Agar qalb pok va sof bo‘lsa, insonning so‘zlari ham, ishlari ham ezgulik bilan yo‘g‘riladi. Agar qalb hasad, g‘azab, kibr va riyo kabi illatlar bilan to‘lsa, insonning xatti-harakatlarida ham salbiy holatlar namoyon bo‘ladi. Shu sababli mutafakkir qalbni muntazam ravishda nazorat qilish, uni yomon sifatlardan tozalash va yaxshi fazilatlar bilan bezash zarurligini uqtiradi.

G‘azzoliy axloq masalasiga katta e’tibor qaratadi. Uning qarashlarida axloq insonning tashqi ko‘rinishi yoki vaqtinchalik odatlari emas, balki qalbgacha chuqur singgan sifatlar majmuasidir. Insonning haqiqiy qadr-qimmatini uning mol-mulki yoki mansabi bilan emas, balki axloqi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham mutafakkir halollik, rostgo‘ylik, sabr-toqat, qanoat, tavoze va mehr-shafqat kabi fazilatlar inson kamolotining asosiy mezonlari sifatida ko‘rsatadi.

Asarda kibr va manmanlik eng xavfli illatlardan biri sifatida baholanadi. G‘azzoliyning fikricha, kibr insonni haqiqatni qabul qilishdan mahrum etadi va uni boshqalardan ustun qo‘yishga undaydi. Bunday holat esa insonning ma’naviy tanazzuliga sabab bo‘ladi. Shu bois mutafakkir tavoze fazilatini ulug‘laydi. Tavoze inson o‘z kamchiliklarini tan oladi, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘ladi va doimo o‘z ustida ishlashga intiladi.

Hasad ham G‘azzoliy tomonidan qattiq qoralanadigan axloqiy illatlardan biridir. Hasad inson qalbidagi boshqalarning yutug‘idan xursand bo‘lmaslik va ularga ne‘mat yetishini istamaslik hissini paydo qiladi. Bu esa nafaqat hasad qilinayotgan kishiga, balki hasad qilayotgan insonning o‘ziga ham zarar yetkazadi. Chunki hasad qalbdagi xotirjamlikni yo‘qotadi, insonni ruhiy bezovtalikka duchor qiladi. G‘azzoliy bunday salbiy his-tuyg‘ulardan qutulish uchun shukr va qanoat fazilatlarini rivojlantirish lozimligini ta’kidlaydi.

“Tavba” asarida nafs tarbiyasi masalasi ham keng yoritilgan. Mutafakkir insonning eng katta dushmani uning nazorat qilinmagan nafi ekanligini qayd etadi. Nafs insonni turli gunohlarga, yomon odatlarga va zararli ishlarga undashi mumkin. Shu sababli inson doimo o‘z nafsini tarbiyalashi, uni aql va din ko‘rsatmalariga bo‘ysundirishi zarur. G‘azzoliy nafsni jilovlashning asosiy vositalari sifatida ibodat, zikr, ilm olish, o‘zini hisob-kitob qilish va tavbani ko‘rsatadi.

Muallif ilm va amal birligiga ham alohida ahamiyat beradi. Uning nazarida faqat bilimga ega bo‘lish insonni komillikka olib bormaydi. Bilim amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashgandagina foyda beradi. Agar inson yaxshi va foydali bilimlarni egallab, biroq ularga amal qilmasa, uning

ilmi samarasiz bo'lib qoladi. Shu sababli G'azzoliy har bir bilim amalda o'z aksini topishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu qarash bugungi ta'lim tizimi uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Komil inson haqidagi g'oya G'azzoliy ta'limotining markaziy masalalaridan biridir. Mutafakkir komil insonni ilmi, taqvodor, halol, adolatli va odobli shaxs sifatida tasvirlaydi. Bunday inson jamiyat uchun foydali bo'lib, boshqalarga ham yaxshilik ulashadi. Komillikka erishish esa uzluksiz ma'naviy tarbiya, o'z ustida ishlash va tavba orqali amalga oshadi. Inson har kuni o'z xatti-harakatlarini tahlil qilib, kamchiliklarini bartaraf etishga intilishi kerak.

G'azzoliyning din va axloq haqidagi qarashlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Zamonaviy jamiyatda texnologik taraqqiyot yuksalib borayotgan bo'lsa-da, ayrim hollarda ma'naviy qadriyatlarning susayishi, axloqiy muammolarning kuchayishi kuzatilmoqda. Yoshlar orasida befarqlik, individualizm va mas'uliyatsizlik kabi holatlar uchrab turadi. Bunday vaziyatda G'azzoliy ilgari surgan qalb pokligi, halollik, sabr, mehr-shafqat va tavba haqidagi g'oyalar muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, yosh avlodni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda "Tavba" asaridagi qarashlardan samarali foydalanish mumkin. Chunki asarda insonning ichki dunyosini boyitish, o'zini nazorat qilish, yomon odatlardan voz kechish va ezgu fazilatlarni rivojlantirish yo'llari batafsil yoritilgan. Bu esa jamiyatda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. G'azzoliy ta'limotining asosiy maqsadi insonni nafaqat diniy jihatdan, balki axloqiy va ma'naviy jihatdan ham yetuk shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Shu jihatdan "Tavba" asari bugungi kunda ham inson kamoloti va ma'naviy tarbiyaning muhim manbalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abu Homid G'azzoliyning "Tavba" asari din va axloq masalalarini yorituvchi muhim manbalardan biridir. Asarda inson qalbi, tavba, nafs tarbiyasi va komil inson g'oyalari chuqur tahlil qilingan. G'azzoliy dinni insonning ma'naviy kamoloti va axloqiy poklanishining asosiy omili sifatida talqin qiladi. Asarning bugungi kundagi tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyati ham nihoyatda kattadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tavba
2. Abu Homid G'azzoliy. Ihyou ulumid-din.
3. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.
4. Hasanov S. Islom falsafasi tarixi. – Toshkent, 2017.
5. Imomnazarov M. Ma'naviyat asoslari. – Toshkent, 2010.